

УДК [94:355.425.4](477) «1941/1944»

Андрій Сухих

КОМАНДИР ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО З'ЄДНАННЯ ІМ. М. ХРУЩОВА І. І. ШИТОВ: МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

У статті складений морально-психологічний портрет Шитова Івана Івановича – командира Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова. Показано, що він конфліктував з іншими партизанськими командирами, які діяли на Рівненщині та Житомирщині. Встановлено, що І. Шитов піддавався критиці з боку Українського штабу партизанського руху за невиконання поставлених завдань. Доведено, що в його з'єднанні не приділялася належна увага морально-психологічному вихованню партизанів, що спричинило поширення мародерства, грабунків місцевого населення, зловживання алкоголем, статевої розпусності і конфліктів серед партизанів.

Ключові слова: *І. Шитов, Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова, УШПР, дисциплінарні порушення, пияцтво, пограбування, конфлікти, партизани.*

У радянській історіографії дослідженню діяльності партизанського руху на терені України приділялася значна увага [9, с. 57]. На нашу думку, це було зумовлене метою використати знання про партизанський рух як одну із складових патріотичного виховання радянської молоді, що особливо стало відчутним після початку відзначення Дня перемоги на державному рівні (вперше з 1965 р.). Тодішні спеціалісти писали праці із зазначеної теми на основі марксистсько-ленінської методології, ду було багато неточностей, викривлень і перебільшень, а сам партизанський рух був суцільно героїзований, незручні та «темні» сторінки оминали.

Хоча з часу проголошення незалежності України радянським партизанам і, зокрема, командирів Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. Хрущова І. Шитову приділялася недостатня увага істориків у дискурсі вивчення німецько-радянської війни, проте окремі дослідження провідних учених із цієї теми (О. Гогун, А. Кентій, В. Лозицький, М. Слободянюк та ін.) відзначалися застосуванням якісно нових концепцій та методик, близьких до історії повсякденності та воєнної антропології.

І. Шитов був корінним росіянином, народився 1917 р. у с. Возняки Володимирської губернії, Вязніковського уїзду (зараз – Володимирська область, Російська Федерація), у сім'ї робітника. Після закінчення чотирирічної школи та кулінарного училища працював кухарем у м. Іваново. Був одружений та мав сина. У 1939 р. призваний до лав Червоної армії. У жовтні 1941 р. опинився в оточенні гітлерівських військ в Орловській області, отримавши поранення, переховувався в с. Чернь. У грудні того ж року потрапив у партизанський загін Олександра Сабурова, де пройшов шлях від бійця до командира батальйону № 12 [13, арк. 90–91; 14, арк. 3–4; 19, арк. 79 зв.].

За наказом командира Житомирського партизанського з'єднання О. Сабурова, 17 лютого 1943 р. сформована група у складі 4-ох партизанських загонів, на чолі з І. Шитовим передислоковувалася із білорусько-українського порубіжжя до Новоград-Волинського району Житомирської області [12, арк. 6; 11, с. 69]. Після прибуття до нової місцевості між І. Шитовим і командирами розвідувально-диверсійних загонів НКВС «Переможці» та «Мисливці», Дмитром Медведєвим та Миколою Прокоп'юком розгорівся конфлікт.

О. Гогун встановив, що спочатку партизани М. Прокоп'юка пограбували продовольчу базу шитовців. Частина здобутого вони залишили собі, а решту передали Д. Медведєву. Згодом І. Шитов отримав розпорядження О. Сабурова (на вимогу М. Прокоп'юка) щодо переходу свого спеціаліста по розвідці Хроленка в загін «Мисливці». Проте, І. Шитов відмовився його виконувати, оскільки не бажав втрачати мережу інформаторів у районі Славути (Хмельницька область), яку розробив згаданий Хроленко.

Аби відповісти чекістам за таку образу, І. Шитов не втрачав нагоди їх знеславити. Наприклад, дізнавшись про пияцтво та розпусту групи бійців Д. Медведєва, він попросив через УШПР безпосередньо П. Судоплатова, який тоді очолював 4-е Розвідувально-диверсійне управління НКВС СРСР, вплинути на них, аби ті припинили протиправні дії [4, с. 440–441].

Проте, медведівці і далі відчували безкарність. Зокрема, 30 липня 1943 р. партизани І. Шитова затримали групу бійців Д. Медведєва. Після допиту одного із її учасників – Башевича Володимира Мироновича (1925 р. н., с. Більчаки) – виявилось, що його примусово мобілізували в партизани, перед тим пограбувавши оселю, розстрілявши швагра та діда за те що вони, нібито, були «бульбівцями» [20, арк. 29–30].

Принагідно зазначимо, що в історії партизанського формування під керівництвом І. Шитова відбулося кілька реорганізацій. Зокрема, 12 травня 1943 р. воно (три загони – 664 особи) переводилося в підпорядкування Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У й обласного штабу партизанського руху, першим секретарем і начальником якого був Степан Олексенко [12, арк. 9]. На початку червня того ж року партизанська група І. Шитова була перетворена на з'єднання загонів [11, с. 69].

Одразу між І. Шитовим та С. Олексенком розпочався особистий конфлікт через прагнення останнього самостійно керувати партизанами.

Зокрема, С. Олексенко повідомляв 25 травня 1943 р. начальнику УШПР Т. Строкачу, що «посади командира та комісара [з'єднання І. Шитова] повинні бути ліквідовані, [оскільки] є штаб обласного управління на чолі з начальником Олексенком, тому помічник по комсомолу не потрібен» [19, арк. 48].

У відповідь І. Шитов відмовився підпорядковуватися Кам'янець-Подільському обкому КП(б)У. Щоб подолати суперечності, Т. Строкач роз'яснив йому, що «під безпосереднім керівництвом Олексенка перебувають усі партійні організації, партійні загони, у тому числі і з'єднання Шитова» [18, арк. 20].

Додатково ознайомившись із матеріалами про стосунки між С. Олексенком та І. Шитовим, Т. Строкач повідомив їм: «Відверто зізнаюсь – усе це мені дуже не сподобалося, – у першу чергу те, що два більшовики, які зустрілися на такій великій справі, як боротьба з нашим заклятим ворогом – німцями, не зуміли побудувати правильні взаємовідношення [...]. Шитов повинний разом із своїм комісаром Скубко керувати партизанським з'єднанням. Олексенко, як уповноважений ЦК КП(б)У і секретар підпільного Кам'янець-Подільського обкому партії, повинний організувати роботу підпільних партійних та комсомольських організацій [...], вести політ[ичну] роботу серед населення Кам'янець-Подільської області, але ні в якому разі не замахатися на авторитет Шитова, як на командира з'єднання» [18, арк. 30 та зв.].

Після роз'яснення начальником УШПР обов'язків і повноважень вищезазначених осіб, вони 1 липня 1943 р. надіслали на ім'я М. Хрущова радіограму: «Недомовленості перших днів урегульовані, зараз поміж нас взаємовідносини самі справжні, більшовицькі, і нехай не думають, що ми будемо битися між собою, а не з німцями» [5, с. 168].

На думку російського історика В. Боярського, невирішеність продовольчого забезпечення радянських партизанів у роки війни мало негативний вплив на розвиток партизанського руху, оскільки налагодженої системи забезпечення продовольством не існувало [2, с. 199]. Партизани змушені були самостійно шукати харчі. Часто, аби поповнити продовольчі запаси, вони застосовували насильство щодо місцевого населення, особливо в тих теренах Волині, де жителі підтримували Українську повстанську армію. Характерно, що самі ж партизанські командири наприкінці 1943 р. почали між собою ділити місцевості, де мали на меті поповнювати продовольство. Це стало ще однією причиною появи конфліктів між ними.

За різними джерелами, підопічні І. Шитова 17 листопада 1943 р. влаштували в м. Емільчино на Житомирщині пограбування містян, яке переросло в мародерство. За це деякі з них були заарештовані партизанами з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів М. Наумова, за наказом якого наступного дня їх розстріляли. Дізнавшись про це, І. Шитов погрожував М. Наумову ускладненням взаємовідносин. Проте останній висунув командиру з'єднання ім. Хрущова нові звинувачення: «Через неправильне командування місцевими партизанами вони спалили казарму із зброєю та боєприпасами, лікарню і дім культури в с. Підлуби. Вони палять там, де потрібно зберігати, і репресують тих, кому потрібно давати» [8, с. 285]. У характерній для себе манері зарозумілості М. Наумов, зазвичай, намагався «підколоти» свого респондента. Наприклад, у повідомленні від 18 листопада він писав до І. Шитова: «Я би міг, звичайно, інформувати Вас про провини деяких Ваших партизанів, але вони мені сказали, що Ви із штабом знаходитеся десь за залізничницею, в Білорусі» [18, арк. 49 та зв.].

Подібні випадки викликали занепокоєння Т. Строкача, який 25 листопада з застереженням звернувся до І. Шитова: «Надходять дані сусідніх загонів, [що] у Ваших загонах бувають випад-

ки мародерства, підривання громадських будівель, шкіл, лікарень, пологових будинків, складів невійськового призначення. Повторюю – мародерство забороняти найсуворішим чином, придатні громадські будинки зберігати» [18, арк. 52 зв., 55 зв. – 56].

Відчувши тиск УШПР, І. Шитов у відповідь сповістив Т. Строкача про розбій, здійснений наумівцями: «Недавно був випадок мародерства в м. Емільчино, за що винні покарані. Мародерством займаються більше всіх наумівці, хоча Наумов наговорює на нас постійно». У грудні того ж року І. Шитов знову повідомляв УШПР, що наумівці прибувши в с. Броницю Городницького району, почали грабувати сім'ї партизанів, наголошуючи, що «один із розвідки Наумова, по імені Сергій, заїхав верхом у квартиру дружини партизана Лозовицького Михайла [...] відкривши стрілянину в квартирі». До того ж, І. Шитов бідкався, що «Наумов на нас серед населення [обливає] незаслужений бруд. Очевидно, що все виходить від самого Наумова. Вважаю, що це не тактовно, як генералу і герою Рад[янського] Союзу» [19, арк. 137 зв., 147].

Втомившись від зведення рахунків, І. Шитов вирішив залагодити конфлікт, запросивши М. Наумова на дружню вечерю 15 грудня 1943 р. в с. Левачі Березненського району. Проте, і тут останній у відповідь не міг обійтися без принизливого ставлення до І. Шитова: «Я дуже занятий. Це так природно, коли не стоїш на одному місці». А погодившись на зустріч він зазначив постскриптом таке: «Я, хоча і не вживаю алкоголю, але замовив спеціально для Вас горілки» [18, арк. 55 та зв., 67; 25, р. 203].

Після зустрічі М. Наумов так оцінив на сторінках свого щоденника командні якості І. Шитова: «Він правда живе, як ніби на Україні, в Городницькому районі (зараз входить в Новоград-Волинський район Житомирської області – С. А.), села якого повністю спалені про[тивни]ком. Однак із цього лісу нікуди не виходив, також за рік не дав ні одного бою німцям, але отримав від українського штабу артилерію. Привіз навіть пушку 76-мм проти «тигрів» і 300 шт. автоматів. Вчора із розмови з ним мені вдалося з'ясувати, що він відмовився, маючи все для того, щоб негайно йти в район Здолбунова для виконання завдань, поставлених ЦК КП(б)У (насправді, УШПР вимагав вийти в район м. Галич (зараз Івано-Франківська область) – С. А.). Але у нього, як виявилось, є десятка два поранених, яких потрібно відправити в Москву, і ось тепер він чекає літаків. На моє зауваження, що поранених можна залишити тут одним із загонів, Шитов відповів, що їх виріжуть націоналісти (!)» [8, с. 298].

Командир Вінницького партизанського з'єднання Я. Мельник, який за період німецько-радянської війни провів три рейди на Вінниччину, так само, як і М. Наумов, низько оцінював бойову діяльність шитовців та інших партизанських з'єднань, що оперували восени 1943 р. на Волині та Поліссі: «Прибув командир загону із з'єднання Сабурова і розповів, що з'єднання Сабурова, Шитова, Одухова (Одухи – С. А.) стоять під селом Скорodne і далі йти не збираються. Що я говорив? Не пройшли й 50 км! Це вояки ще ті...» [7, с. 122].

Варто зазначити, що Тернопільське партизанське з'єднання ім. Хрущова (саме так його почали називати з середини жовтня 1943 р.) ніколи не діяло на Тернопіллі, а балансувало на межі сучасних Рівненської та Житомирської областей.

Очевидно, що І. Шитов не хотів наражати себе та своїх бійців на небезпеку, вирушаючи в рейд місцевостями, які були опановані упівцями. Він не бажав ризикувати, виконувати складні завдання, а віддавав перевагу тактиці очікування Червоної армії. Зокрема, з цього приводу М. Наумов згадував: «Шитов повідомив мені, що дав завдання духовому оркестру [вивчити] зустрічний марш, щоб не впасти обличчям у грязюку при найближчій зустрічі із Червоною армією... Знову ж: вони чекають, коли їх звільнить Червона армія» [8, с. 303].

Дійшло до того, що вже Т. Строкач почав обурюватися невиконанням його ж наказів. У повідомленні до І. Шитова він писав: «Вашому з'єднанню видано значно більше боєприпасів, чим іншим, але зробили ви значно менше порівняно з іншими з'єднаннями і замість виходу на завдання, стовбичите на місці». Проте, навіть таке застереження не переконало І. Шитова почати активні дії. Тому очільник УШПР наприкінці 1943 р., надіслав командирю Тернопільського з'єднання ще грізніше повідомлення: «Вісім ваших загонів, замість виконання отриманого Вами бойового наказу, вештаються на лінії фронту і б'ють байдики. Подальше перебування загонів на лінії фронту, буде розглядатися як невиконання [поставлених завдань] ЦК [КП(б)У]!» [18, арк. 65 – 66 та зв.].

Разом із пасивністю та небажанням виконувати завдання УШПР М. Наумов наголошував на чванливості командира з'єднання ім. Хрущова: ««Генерел-майор» Шитов (потрібно сказати, що шитовці величають свого командира генерал-майором і все польське населення Людвипільського району вважає його генералом (насправді він мав лише орден ім. Богдана Хмель-

ницького 1-го ступеня, який отримав 11 січня 1944 р. – С. А.)). Шитов має все необхідне, крім бажання виконувати поставлене завдання і досвіду керівництвом військом і боєм, а також бажання попроситися із веселою малиною безтурботного проживання за рахунок населення» [8, с. 307].

Проблема з постачанням продовольства та боєприпасів стала причиною появи конфлікту між І. Шитовим та іншим партизанським командиром – Андрієм Грабчаком. Наприклад, коли в середині 1943 р. Тернопільське з'єднання відчувало нестачу боєприпасів, його командир намагався показати в «чорній фарбі» перед УШПР свого сусіда по лісу – А. Грабчака, партизани якого частіше отримували із «Великої землі» зброю. У повідомленні від 4 червня І. Шитов писав до Л. Берії: «Дуже обурює те, що нас обдурюють, заявляючи, що загін Буйного (Грабчак), який носить Ваше ім'я, маючи 50 осіб, нічого не робить, щоденно отримує літаки, а наше з'єднання нараховує 100 осіб, сидить і очікує» [19, арк. 58 зв.].

Дізнавшись про це повідомлення, А. Грабчак також почав обливати брудом І. Шитова, якого звинуватив у тому, що серед його бійців діяв німецький агент під псевдом «Колесник». Однак, як з'ясували партизани Тернопільського з'єднання, це свідчення бійці А. Грабчака «вибили» із 15 річного юнака і воно не відповідало дійсності. Тому І. Шитов аби провчити А. Грабчака, писав до УШПР: «Загін Буйного потрібно приєднати до одного із українських з'єднань, інакше з ним можна мати великі неприємності» [19, арк. 70 та зв.; 22, арк. 86].

Аби відплатити кривднику, І. Шитов згодом надіслав Т. Строкачу викривальне повідомлення, де зазначив, що 22 червня 1943 р. партизани «Буйного» пограбували поляків, які проживали на х. Помири Рокитненського району [20, арк. 41].

Відсутність достатньої кількості харчів спричинила новий конфлікт між партизанами А. Грабчака та І. Шитова. Зокрема, 2 вересня 1943 р. група бійців з'єднання ім. Хрущова затримала та обеззброїла партизанів загону ім. Воссе із з'єднання А. Грабчака під час заготівлі продовольства в районі торфорозробок Городницького району.

Після того як «Буйний» дізнався про цей випадок, то почав вимагати, щоб у його підпорядкування негайно повернули затриманих бійців. Крім того, він застеріг І. Шитова: «Попереджаю Вас, що у випадку спротиву, доб'юся перед Москвою у стислий термін про прийняття мір по відношенню до Вашого загону, який зриває велику політичну компанію по організації повстання великих партизанських загонів. [...] У випадку не виконання Ви будете притягнуті до відповідальності УШПР» [20, арк. 46].

Напружені відносини між І. Шитовим та А. Грабчаком зберігались до кінця війни.

Посварився І. Шитов також із командиром 1-го Молдавського партизанського з'єднання Василем Андреевим, бійці якого, попри вимогу вийти на терен Молдови, дислокувалися в Городницькому та Ємельчинському районах Житомирщини у другій половині 1943 р.

Суперечка виникла з того, що після сутички із упівцями 25 жовтня 1943 р. у с. Лучиця партизани В. Андреева дібрали втрачену зброю бійців Тернопільського з'єднання. Незважаючи на вимоги І. Шитова, вони так і не повернули трофеї [20, арк. 48].

Особливо погіршилися взаємовідносини між ними після того, як партизани загону ім. Лазо Молдавського з'єднання були обеззброєні заставою шитовців у с. Нова Гута при заготівлі сіна. Тепер І. Шитов вимагав від В. Андреева, аби той не надсилав своїх людей заготовляти харчі в місце сталої дислокації його з'єднання, а шукав інших теренів, де міг би поповнити продовольчі запаси [20, арк. 62, 64]. Аналогічну пропозицію він зробив також командир загону ім. Хмельницького Б. Чубенку наприкінці 1943 р. А від очільників загону ім. Кармелюка із Кам'янець-Подільського з'єднання вимагав припинити грабувати партизанські родини [20, арк. 68, 71 та зв.].

Як бачимо, І. Шитов часто сварився з іншими партизанськими командирами, які діяли по сусідству, через випадки мародерства та поповнення продовольчих запасів і фуражу в теренах, що, на його думку, були підконтрольні лише його партизанам. Хоча бійці з'єднання ім. Хрущова не краще поводитися з місцевим населенням. Зрештою, у цьому випадку відчувається слабкість І. Шитова як командира, котрий не зумів створити в з'єднанні нормальні морально-психологічні умови. Характерно, що на вимогу Д. Медведева навести дисципліну, він так відповів: «Що Ви хочете, щоб нас у першому ж бою вбили наші партизани?» [10, с. 152]. Своєю чергою, донесення командира Сумського з'єднання П. Вершигори доводять, що підлеглі І. Шитова у стосунках з місцевими жителями заявляли: «Ми той загін, який бере все підряд»; «тітка відкривай шафу, ми на операцію приїхали» [6, с. 187]. Згадуваний уже М. Наумов про шитовців писав так: «Живуть

вони, очевидно, в задоволення [...] мають багато різних делікатесів. Люди живуть не даремно: менше всього думають, а ще менше – говорять про те, як виконати завдання» [8, с. 299].

Очевидно, що через відсутність достатнього авторитету серед партизанів І. Шитов не міг вплинути на них, аби вони припинили грабунок мирного населення. У той час, як УШПР вимагав здійснювати диверсійно-розвідувальну діяльність у тилу Вермахту, його підопічні на «широку руку» грабували беззахисних жителів.

На перші факти дисциплінарних порушень шитовців зреагував очільник НКВС Л. Берія. У надісланому на ім'я Й. Сталіна, В. Молотова та П. Пономаренка листу від 23 січня 1943 р., де повідомляв: «Особистий склад 12-го батальйону Сабурова [під командуванням І. Шитова] займається розгулом, пияцтвом, тероризує та грабує прорадянсько налаштоване населення, до того ж, родичів своїх бійців. На мої претензії комбат Шитов і комісар [Скубко] обіцяють припинити цю антирадянську роботу, але діють нерішуче, намагаючись прикривати осіб, які займаються бандитизмом» [1, с. 362–363].

Отримавши догану, І. Шитов спробував вгамувати своїх підопічних, проте проведена «виховна робота» зазнала фіаско. Підтвердженням цього є повідомлення у штаб Тернопільського з'єднання командира загону ім. Сталіна Д. Панчука від 16 березня 1943 р.: «Я дуже незадоволений тим, що наші люди із деяких загонів, маються на увазі люди із загону Кірова, взяли в селі Нова Гута у вдови М. Якубовської коня і в її сусіда коня і завели їх у сусіднє село Мокре, продали їх за 4 літри горілки громадянину Багінському Франку [...] Я думаю, що це, окрім загострення [відношення населення] до нас, більше нічого не дасть, факти багато разів перевірялися і вважаються точними» [22, арк. 11 зв.].

Наприкінці цього ж місяця у штабі партизанського з'єднання з'явилися відомості, що група бійців загону ім. Хрущова під час «господарської операції» в с. Курчинська Гута «забрала власність одного громадянина», а партизани із загону ім. Кірова відняли в с. Бронниця Городницького району вола, що «призвело до озлоблення населення до партизанів» [15, арк. 24, 30 та зв.].

Подібний випадок стався у квітні з одним із партизанів цього ж загону. В архівній справі згадувалося: «Боєць п[артизанського] з[агону ім.] Кірова Потайчук Іван і ряд інших 19 травня [1943 р.], будучи в с. Нова Гута у п'яному вигляді, робили ряд ненормальних речей, такі як: [у] двох, ні в чому не винних, польських громадян забрали квартирні речі (розбомбили), в [іншого] гро[мадя]нина забрали 32 кг. солі [...] і поміняли на горілку жителям с. Клинове, які були з ними в якості провідників» [22, арк. 56].

Звичайно, командир з'єднання І. Шитов вимагав від своїх підлеглих припинити розбій, проте, насправді через свій низький авторитет і нехтування вимог добору кадрів не міг реально впливати на партизанів, тому дисциплінарні порушення траплялись і надалі. Аби змінити ситуацію, він почав застосовувати дисциплінарні покарання. Наприклад, «за безрозбірну, неправильну конфіскацію власності під час диверсійних операцій і за недисциплінованість» командира групи розвідки М. Шуцького було звільнено з посади, а всі його підлегли переведилися в підпорядкування іншій групі [15, арк. 108].

Подібні повідомлення надходили у штаб з'єднання й надалі, зокрема про те, що в загоні ім. Кутузова вкоренилися «повна недовірливість у бойовій діяльності, зарозумілість, вихвалювання, випадки пияцтва та повного розладу» [16, арк. 7].

У липні 1943 р. заступник командира з розвідки загону ім. Чапаєва Василюк інформував заступника з розвідки з'єднання Хроленка, що боєць Литвинчук, який перейшов на бік партизанів із німецької поліції, систематично займався мародерством, «забираючи в населення різні речі, продукти харчування, коней, худобу, яку пропиває і передає додому родичам у село Клинове». Той же Литвинчук у с. Червона Воля рекувізував збіжжя, а в мешканців с. Клинове забрав сорочки, хустки, ковдри. Ці «здобутки» партизан вимінював на спиртне [23, арк. 6].

Зрештою, недивними є спогади командира Вінницького з'єднання Я. Мельника, який, рейдуючи через Рівненщину, 15 серпня 1943 р. зробив запис у щоденнику: «У селі Томашгород догорали будинки. Я запитав місцевих жителів: «Хто спалив село?» Стоявший неподалік старий, відповів, що два дні назад село спалили партизани під командуванням Шитова за те, що хтось у селі у них вистрілив...» [7, с. 115].

Потрібно наголосити, що основними місцями здійснення «господарських операцій» шитовців були прилеглі до Житомирщини села Корецького та Людвипільського (Березненського) районів Рівненщини. Причиною цього стало те, що більшість сіл Городницького району, підконтрольного радянським партизанам, були вщент спалені гітлерівцями в ході «відплатних

акцій» за напади та диверсії «червоних» партизанів. Підтверджують це і спогади М. Наумова: «Потрібно пройти через зону спустошення – Городницький район, де всі села спалені німцями. Ні продовольства, ні фуражу, [ні] квартир для розміщення людей немає. [...] При таких умовах легше було б маневрувати у багатих районах України, південніше асфальту Новоград-Волинський – Рівне. [...] Гітлерівці незабаром після нашого відходу випалили всі села Городницького району, створивши зону спустошення. Мертва тишина» [8, с. 288–289].

Дії партизанів І. Шитова на Кореччині, фактично, перетворювалися в терор проти місцевих жителів, які підтримували упівців і, тому не бажали добровільно віддавати продовольчі лишки «непроханим гостям». У відповідь радянські партизани застосовували насильство. Особливо в цьому відзначався загін ім. Щорса на чолі з В. Саваніним. Наприклад, 27 жовтня 1943 р., під час «господарської операції» в с. Більчаки та с. Дерманка, його бійці вбили 50 осіб, ще 20 – 25 поранили, а також спалили 200 будинків. А під час операції в с. Карпилівка, що на Рокитнівщині, щорсівці вбили близько 100 місцевих жителів і спалили до 60 будівель [21, арк. 82, 84]. До речі, комісар цього загону – І. Гітуляр – у своїх спогадах і слова не написав про згадані злочини [3].

Попри неодноразові вимоги припинити грабувати мирних жителів, такі випадки продовжували відбуватися. Так, 9 лютого 1944 р. у с. Куліковичі Маневицького району диверсанти В. Коваленко та І. Молчанов незаконно забрали речі в жителів, а боєць Бегель, у свою чергу, почав обмінюватися вилученими речами із згаданим В. Коваленком.

У результаті розслідування цього випадку командир з'єднання І. Шитов присудив розстріл винним, проте, враховуючи «щире зізнання на допиті і сумлінне ставлення до своїх обов'язків», В. Коваленка та І. Молчанова відправили на п'ять днів суворого арешту з утриманням на гауптвахті, а бійця Бегеля позбавили волі лише на дві доби [17, арк. 102].

Такі «покарання» не були поодинокими і застосовувалися більшістю партизанських командирів, які «жалкували» своїх підлеглих, попри їх злочинні дії. У свою чергу, партизани, бачачи, що вони залишаються безкарними, продовжували порушувати дисципліну.

Справжньою проблемою, яка постала перед І. Шитовим, була наявність у рядових партизанів «похідно-польових жінок» (ППЖ), що, в сукупності з ігноруванням канонів моралі, спровокувало процвітання статевої розбещеності і негативно вплинуло на боєздатність. Наприклад, командири взводів загонів ім. Хрущова С. Уфимцов та М. Малишев 17 липня 1943 р. під час бойової операції в м. Городниця на «підставі сімейного обов'язку і залежності від жінок, під вплив яких потрапили, проявили боягузтво і не виконали поставлених бойових завдань» [17, арк. 25–26].

Такий стан справ спровокував у середовищі з'єднання справжню «шлюбну реформу». Зокрема, І. Шитов наказав розірвати всі існуючі шлюби, які були між партизанами і партизанками, незалежно від рангів та зайнятих посад, а також заборонив співжиття чоловіків і жінок. Приймати представниць «слабкої статі» у загони дозволялося лише у випадку, якщо вони можуть виконувати бойові завдання [15, арк. 71–72].

Проте, партизани не квапилися виконувати накази І. Шитова. Наочним доказом цього є конфлікт, який виник між командиром та комісаром загону ім. Кутузова І. Гурьевим та Н. Тинним. Як впливає з архівних матеріалів, складні відносини між ними виникли через ревності до жінок, що перетворилося на «прямий дебош та побой один одного». Зокрема, бійка, яка 14 листопада 1943 р., завершилася тим, що Н. Тинний навіть, спробував застосувати пістолет проти І. Гурьева.

Звичайно, залишити без розгляду цей випадок І. Шитов не міг. Аби зміцнити дисципліну в загоні ім. Кутузова, він відсунув подалі один від одного вищезгаданих «ловеласів». Комісара Н. Тинного замінив К. Дюков, а командир І. Гурьеву оголосили догану [15, арк. 137].

Аморальна поведінка командного складу фіксувалась і в інших загонах. Наприклад, розвідник Суслин згадував такі факти безчинства із боку командира та комісара загону «За Батьківщину!» – І. Шишка та Н. Чичби: «Уся трагедія відбулася, звичайно, за якихось жінок, одразу ж, не встигнувши ще загін організуватися, ці жінки перетворилися в дружин командира [та комісара] нашого загону. Одна з них [...] у с. М[ала] Цвіля у шлюбі мала одну дитину, залишивши дитя, пішла в партизанський загін, одразу ж знайшла іншого [чоловіка]. Друга [жінка] [...] те ж не хотіла нічого робити, опинилася в ліжку командира. Після цього майже кожен день командир та комісар сумували від самотності в робочий час, милували[ся], супроводжуючи [це] поцілунками, і коли який-небудь середній командир входив із доповіддю в кімнату, бачив це, при вході говорив, коли закінчиться це б[абство] (!!!). Це всі можуть підтвердити [...]. Уже заявляли, що [...] вони зв'язувалися з бабами тільки до першого бою [...]. У випадку бою, під шумок цих баб треба прибрати. Були випадки, що навіть при Депутаті (тут про С. Олексенка – С. А), без

всякого сорому і поваги, як [до] представника Верховної влади, ці б[аби] сидять у командира та комісара, кидаючи один одному любовні слова: «Коханий – кохана» [23, арк. 33–35 та зв.].

Інколи І. Шитов був суддею у конфліктах між партизанами. Зокрема, таку роль він виконував під час з'ясування відносин між начальником Кам'янець-Подільського обласного штабу партизанського руху С. Олексенком та комісаром загону ім. Ворошилова Т. Кляцьким. Річ у тім, що останній до вересня 1943 р. був комісаром Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Жукова і через певні «промахи» в роботі втратив посаду, перейшовши в підпорядкування І. Шитова. Тепер же С. Олексенко вимагав від останнього, повернути його колишнього підлеглого, аби з ним поквитатися. Крім того, він нарікав, що в діях Т. Кляцького вкоренилася розпушта.

На цей запит обвинувачений відповів С. Олексенку в листі від 24 жовтня: «Ваші записки від 21.8.43 р. мене виводять із терпіння, я стаю дурнем і не знаю просто, що мені робити. Не розумію, чого Ви і Скубко (командир Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Жукова – С. А.) хочете від мене? [...]. Ви пишете мені записки: «Чи Ви будете комісаром, чи я [на] Ваше прохання (не розумію яке?) – задовольню і пошлю до баб». Не розумію до чого це? Живу з Марусею. Вона працює в групі [...]. Допомогає мені, а не бігає за мною хвостиком, не шукає по табору, як цуцення, не грає на патефоні в робочий і не робочий час, не вішається на шию коням, бійцям і навіть собакам, як це роблять окремі заслужені дружини (маю на увазі Віру Скубко) [...]. У дійсності Маруся буде моєю не залежно від Вашої волі. Якщо Ви в цьому шукаєте причипи і не хочете, щоб я був комісаром, на що я маю законне право [...]. Можете мене зняти і послати диверсантом». Далі Т. Кляцький намагався переконати респондента у своїй безвинності: «В якому розумінні зв'язок з бабами [?]. Я веду себе більш етично, ніж більші керівники, які використовують жінок, чоловіки яких працюють у цих же загонах, що і вони. Це я вважаю розпустою [...]. Але ще раз прошу, цінуйте людей і бачте їх такими, які вони є [...].» [23, арк. 118 – 125 та зв.].

Як бачимо, більшість дисциплінарних порушень серед бійців І. Шитова виникали внаслідок слабкої політико-виховної роботи в партизанських загонах або ж її повної відсутності. В основному порядок тримався завдяки «сильній руці» та авторитету командира, однак, у разі відсутності цього, рядові бійці під виглядом бойових завдань вирішували свої особисті справи, які часто перетворювалися в злочини проти місцевого населення. З іншого боку, за умов безкарності серед партизанів поширювалася статева розбещеність.

Ще одним дисциплінарним порушенням у середовищі «народних месників» було зловживання спиртними напоями, що І. Шитову не вдалося подолати. Бійці «червоної лісової армії», потерпаючи від стресів, шукали можливості відпочити від бойових буднів і робили це найлегшим чином, вживаючи спиртне. Досить часто вони втрачали міру і їхня поведінка перетворювалася на сп'янілий бешкет. Саме про такий випадок згадував у рапорті боєць загону ім. Кірова В. Мамаєв: «25 квітня [1943 р.] ми отримали завдання разом із групою хлопців Кіровського загону спалити спиртзавод і взяти спирту [...] ком[андир] взводу [Кінаш] [...] у зустрічних жінок замовив самогону [...]. У вдалий момент, коли ми мобілізували молодих коней, то тов[ариш] Кінаш за ½ самогону наказав відпустити підводу [...]. Коли завдання ми не виконали, то тов[ариш] Кінаш на своїх бійців менше всього звертав уваги, тільки вирішував особисті інтереси, допиваючи самогон і після цього сварився зі всіма бійцями та командирами [...]. Одного разу на хуторі за Случем [...] Кінаш, допившись до божевілля, переспав з [партизанкою] Московою, довго не повертався на пункт збору. Коли за ним поїхали [...], це вже пройшло 6 годин [...] Кінаш [був] досить сп'янілим. Коли командири заг[ону] питали[: «]Де ж Ви так довго були [?]]. То він почав вульгарною лайкою сваритися при бійцях командирів: «Ви – зрадники і т.д.». Дійшло до того, що я наказав у сп'янілого ком[андира] взводу Кінаша забрати гвинтівку та гранати» [17, арк. 24–25 зв.].

Інколи ж зловживання спиртним призводило до загибелі людей. Зокрема, штаб Тернопільського партизанського з'єднання дав завдання групі розвідників на чолі з М. Кашенко вийти в район Шепетівки для здійснення підривної роботи на залізниці. Проте, не досягнувши місця заданої дислокації, 20 жовтня 1943 р. у с. Красилівка Городницького району «червоні» почали вживати алкоголь та вилучати у місцевого населення продукти, які ж потім обмінювали на самогон. Далі, «будучи сп'янілими, [партизани] почали сперечатися і битися між собою, хотіли обеззброїти [бійця] Кучерука, але [він] обеззброїти себе не давав, кинувши гранату F-1. У цей час Бугайов Федір Семенович із автомата застрелив Кучерука, але Кучерук встигнув кинути проти бійців ще одну гранату і тяжко поранив трьох: Лавинського, Петровського і Дзогана. [А також] легко поранив 2-ох».

Характерно, що коли ж керівник цієї розвідувальної групи М. Кашенко повернувся в штаб з'єднання, то намагався обдурити командування, скинувши відповідальність за інцидент на міфічного «зрадника». Проте, дізнавшись правду, І. Шитов вирішив розстріляти «горе-партизанів» [15, арк. 121].

Тяга до спиртного була чи не найпоширенішою причиною побутових конфліктів серед партизанів, адже під впливом «зеленого змія» останні робили необдумані дії. Одну таку ситуацію, що сталася 12 листопада 1943 р. у загоні ім. Ворошилова оцінив партизан Погребенко: «Комбат Мартинов у п'яному вигляді з нічого схватив мене за руху, ударив по шапці, шапка злетіла, схопив за волосся і почав стягувати із коня, налаяв різними нецензурними словами, ображав і називав мародером, грабіжником, бандитом. Тоді командир [наказав] своїм автоматникам заарештувати і роззброїти [мене]. Коли вартовий по гарнізону Тихонов попередив, щоб не заважали [...] він [і] його насварив. [Так] нахабнів, що [сказав : «]Хочеш і тебе роззброю[!]]. Це все було в присутності цивільних жителів і всього наряду [...]» [24, арк. 26 та зв.].

Отже, І. Шитов намагався завжди відповісти на кривди, які йому завдавали інші партизанські командири. Конфлікти, що виникали між ним та іншими партизанськими командирами, стали виявом боротьби за терени, де можна було поповнити продовольчі запаси, а також ознакою чванливості і непоступливості у спірних питаннях. До того ж, І. Шитов не виконував поставлених УШПР завдань, оскільки боявся передислоковуватися в місцевість, яка була опанована українськими повстанцями, застосовуючи, так би мовити, «лісову тактику» і чекав приходу Червоної армії. Він намагався боротись із свавіллям своїх підопічних спочатку методами словесного впливу, а потім дисциплінарними покараннями, проте через слабкий авторитет вони його не слухали. І. Шитов намагався подолати наслідки своєї бездіяльності на стадії формування з'єднання, коли в партизани набирали будь-кого, аби тільки міг тримати зброю в руках. У результаті, особи, які мали б захищати мирних жителів, сприяти швидшому звільненню їх із під окупації, перетворились у зграю злочинців, що представляли радянську владу в тилу.

Список використаних джерела та літератури:

1. Білас І. Карально-репресивна система. 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга друга / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 688 с.
2. Боярский В. Партизаны и армия : история утерянных возможностей / В. Боярский. – Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2001. – 304 с.
3. Гитуляр И. О чем шелестят дубравы. Повесть в документах и воспоминаниях участников событий / И. Гитуляр. – К. : Политиздав Украины, 1985. – 215 с.
4. Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования. 1941–1944 / А. Гогун. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 527 с.
5. Кентій А. Війна без пощади та милосердя. Партизанський фронт у тилу Вермахту (1941 – 1944) / А. Кентій, В. Лозицький. – К. : Генеза, 2005. – 408 с.
6. Літопис УПА. Нова серія. / [ред. кол. : П. Сохань, П. Потічний та ін.]. – К. ; Торонто : Літопис УПА, 2002. – Т.4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943 – 1959. Книга перша : 1943 – 1945. – 596 с.
7. Мельник Я. 554 дня партизанской войны : дневник, документы / Я. Мельник. – М. : ОАО «Московская типография № 6», 2006. – 240 с.
8. Партизанская война в Украине. Дневники партизанских отрядов и соединений 1941 – 1944. / [колл. составителей : О. Бажан, В. Власенко, А.Кентий и др.]. – М. : Центрполиграф, 2010. – 670 с.
9. Слободянюк М. Тематика дисертаційних досліджень з історії руху Опору в Україні 1949 – 2009 рр. / М. Слободянюк // Сторінки воєнної історії України : збірник наукових статей. – К., 2011. – Вип. 14. – С. 56–64.
10. Сухих А. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова проти військової округи УПА «Заграва» (1943 – 1944 рр.) / А. Сухих // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – Вип. 39. – С. 149–155.
11. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941 – 1945 рр.) : Наук. – довід. видання / [авт.-упоряд. : О. Бажан та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 65, оп. 1, спр. 123, арк. 48.
13. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 1, арк. 115.
14. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 2, арк. 58.
15. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 3, арк. 196.
16. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 4, арк. 34.
17. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 5, арк. 103.
18. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 8, арк. 71.

19. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 9, арк. 165.
20. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 12, арк. 95.
21. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 14, арк. 104.
22. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 18, арк. 155.
23. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 19, арк. 149.
24. ЦДАГО України, ф. 105, оп. 1, спр. 20, арк. 184.
25. Gogun A. Stalin's Commandos : Ukrainian Partisan Forces on the Eastern Front / A. Gogun. – London ; New York : I. B. Tauris & Co.Ltd, 2015. – 336 p.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2016.

Андрей Сухих

КОМАНДИР ТЕРНОПОЛЬСКОГО ПАРТИЗАНСКОГО СОЕДИНЕНИЯ ИМ. Н. ХРУЩЕВА И. И. ШИТОВ: МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ

В статье составлен морально-психологический портрет Шитова Ивана Ивановича – командира Тернопольского партизанского соединения им. Н. Хрущева. Показано, что он конфликтовал с другими партизанскими командирами, которые действовали на Ровеницине и Житомирщине. Установлено, что И. Шитов подвергался критике Украинским штабом партизанского движения за невыполнение поставленных задач. Доказано, что в его соединении не уделялось должное внимание морально-психологическому воспитанию партизан, что послужило причиной распространения мародерства, ограбление местного населения, злоупотребление алкоголем, половой распущенности, конфликтов среди партизан.

Ключевые слова: *И. Шитов, Тернопольское партизанское соединение им. М. Хрущева, УШПД, дисциплинарные нарушения, пьянство, грабеж, конфликты, партизаны.*

Andrii Sukhykh

THE COMMANDER OF THE TERNOPIL' PARTISAN UNIT NAMED AFTER M. KHRUSHCHOV I. I. SHYTOV: MORAL AND PSYCHOLOGICAL PORTRAIT

In the article is formed moral and psychological portrait of Shytov Ivan Ivanovych – the commander of the Ternopil' partisan unit named after M. Khrushchov. The conflicts with him and other partisan commanders that operated on the Rivne and Zhytomyr districts are shown. I. Shytov had criticized by the Ukrainian headquarters of partisan movement (USbPD) for non-performance of military tasks. It has been proved that in the Ternopil' partisan unit didn't pay heed to moral and psychological education of partisans. This was caused spreading of marauding, robberies of local population, abuse of alcohol, sexual dissoluteness and conflicts between partisans. I. Shytov had tried to overcome self-will of his fighters with methods of oral influence before applied to disciplinary punishments.

Key words: *I. Shytov, Ternopil' partisan unit named after M. Khrushchov, USbPD, disciplinary violations, drunkenness, robbery, conflicts, partisans.*